

eligit calumniam omnem recta conscientia. Vacat timore quieta conscientia. Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa, etc., hic murus ahenus esto. » Talis ergo quovis rerum eventu securus, atque medicos inter hostes, pericula et torriola Deo, cui se curae esse scilicet, nixus, intrepidus ait cum Davide: « Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, quæ quo trepidabo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: si exsurgat adversus

me prelium, in hoc ego sperabo, » *Psalm. xxvi.* Idem viderunt Philosophi, sed per umbram. Unde Horatius, lib. III, ode 3:

Instans, ætæ, et tenacem propositi virum,
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida, neque Auster,
Nec fulminantis magna Jovis manus
Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinae.

CAPUT SECUNDUM

SYNOPSIS CAPITIS.

Post acrem sapientiae concionem sapiens ipse Salomon orationem resumit, docetque quæ ratione sapientia acquiri possit, nimirum ejus invocatione, studio et auditu; ac vers. 10, quis ejus acquisita sit fructus, nimirum Dei gratia, et custodia ab omni malo, præsertim ab homine impio, et ab adultera, quæ sapientia, id est castitati, sanctitati et felicitati insidiatur. Igitur docet cum sapientia omnia Dei dona venire, omninoque mala averti, et sine ea ubique errari.

1. Fili mi, si susceperis sermones meos, et mandata mea absconderis penes te, 2. ut audiat sapientiam auris tua: inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam. 3. Si enim sapientiam invocaveris et inclinaveris cor tuum prudentia; 4. si quassieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam: 5. tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies: 6. quia Dominus dat sapientiam: et ex ore ejus prudentia, et scientia. 7. Custodiet rectorum salutem, et proteget gradientes simpliciter. 8. Servans semitas justitiæ, et vias sanctorum custodiens. 9. Tunc intelliges justitiam, et judicium, et aequitatem, et omnem semitam bonam. 10. Si intraverit sapientia cor tuum, et scientia animæ tuæ placuerit: 11. consilium custodiet te, et prudentia servabit te, 12. ut cruaris a via mala, et ab homine, qui perversa loquitur: 13. qui relinquunt iter rectum, et ambulat per vias tenebrosas: 14. qui lætantur cum malefecerint, et exultant in rebus pessimis: 15. quorum viæ perversæ sunt, et infames gressus eorum. 16. Ut eruaris a muliere aliena, et ab extranea, quæ mollit sermones suos; 17. et relinquit ducentem pubertatis suæ, 18. ut pacti Dei sui oblita est: inclinata est enim ad mortem domus ejus, et ad inferos semitæ ipsius. 19. Omnes, qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ. 20. Ut ambules in via bona: et calles justorum custodias. 21. Qui enim recti sunt, habitabunt in terra, et simplices permanebunt in ea. 22. Impii vero de terra perdentur, et qui inique agunt, auferentur ex ea.

Caput hoc est facile et clarum. Idem argumentum tractavit Ecclesiasticus, capite I, versu 11 et sequent., capite xxxix, versu 4 et sequent., capite II, versu 23 et sequent.: quocirca hic breviter ero. Videat lector quæ locis citatis annotavi.

PRIMA PARS CAPITIS.

4 et 2. **FILI MI, SI SUSCEPERIS SERMONES MEOS, ET MANDATA MEA ABSCONDERIS PENES TE** (Syrus, *in corde tuo*), UT AUDIAT SAPIENTIAM AURIS TUA, INCLINA COR TUUM AD COGNOSCENDAM PRUDENTIAM. — Arabicus, *si audierit sapientiam auris tua, tradidisti cor tuum*

ad intelligentiam. Te *fili* significat non esse verba sapientie, ut vult Bayanus, sed ipsius sapientis, scilicet Salomonis, q. d. Filius meus eris, si sermonibus meis auscultaveris, ait R. Levi. Salomon enim passim hic discipulum instruit, eumque

vocat filium. Id patet ex vers. seq., ubi ait: « Si enim sapientiam invocaveris, » etc. Si enim sapientia loqueretur, diceret utique: « Si me invocaveris. »

Nostra versio difficultatem habet; quomodo enim coheret: « Si susceperis sermones meos, » etc., cum *inclinat cor tuum*? Qui enim suscipit sermones sapientie, utique jam ad eam inclinavit cor suum. Viderunt hoc Septuaginta, ideoque clare vertunt: *Fili, si suscipiens eloquium mandati mei absconderis penes te, obediet sapientia auris tua* (minus recte aliqui codices habent, *obediet auris tua*; Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt, *ad attendendum sapientia*), et *adjicies cor tuum ad intellectum.* Adduntque insuper: *Adjicies autem ipsum in admonitionem filio tuo*, quod non est in Hebræo: unde videtur aliunde irrepisse; ac congruum habere potest sensum, q. d. Si me, o fili, te quasi patrem docentem momentemque audieris, promitto tibi fore ut et te filius tuus docentem arguentemque audiat et obediat: sin meae monita spreveris, tua quoque spernet filius tuus. Justa enim est hæc lex talionis sancita a justo judice Deo, ut quod quis tribuit patri, hoc recipiat a filio suo. Aut, ut explicat auctor *Catena Græcorum*, q. d. Si acer impigerque sapientie auditor fueris, eos propediem progressus in ea facies, ut alteri quoque quasi filio et discipulo tuo, doctrinam quam hausisti, impertiri valeas. Eundem sensum habere posset nostra versio Latina, si pro *inclinat* legas *inclinabis*, uti legit Bayanus, Pagninus et alii.

Secundo, Vatablus censet sententiam horum duorum versuum pendere, ac post vers. 3 et 4 qui per parenthesis interseruntur, expleri demum vers. 5. Unde sic vertit, *fili mi, si acceperis verba mea, et præcepta mea penes te reposueris, ut sapientia auris tuas accommodes, et cor tuum inclines institutioni* (1), etc., *tunc intelliges timorem Domini.* Sic quoque hæc legit et necit S. Hilarius in *Ps. cxvii*, initio: « Si enim, ait, sapientiam invoces et intellectus des vocem tuam, et exquiras eam tanquam argentum, et tanquam thesauros investigates eam, tunc intelliges timorem Domini. »

Tertio, Noster obscurus, sed profundius et germanius vertit, *inclinat*. Docet enim hic Salomon vigim et modum acquirendi sapientiam, qui est inclinare cor suum ad sapientiam, eique totum cordis sinum magna attentione, humilitate et aviditate expandere. Id patet ibi seqq. Sensus ergo genuinus est, q. d. Si susceperis (hebraice, *si suscipies*), id est, si suscipere volueris sermones meos, et si mandata mea absconderis (hebraice, *si abscondes*), id est, si abscondere volueris apud te in sinu mentis tuæ, si, inquam, hoc agere cupis et destinas, inclina cor tuum ad cognoscendam pru-

dentiam, sic ut auris tua audiat sapientiam: quo enim propendet cor, eo ipsum inclinatur et aures; et enim *ut audiat sapientiam* referendum est ad id quod sequitur: « Inclina cor. » Unde Bayanus ex Hebræo sic vertit, *ut attendam probas sapientiam aures tuam, inclinabis cor tuum ad intelligentiam.* Idem enim, ut jam sæpius monui, hic sunt *prudentia, scientia, intelligentia*; hisce enim pluribusque aliis nominibus copie, et amplitudinis causa, vocatur sapientia practica, sive ethica, quæ mores ad honestatem conformat. Ratio est, quod verba Hebræorum sæpe significant actum non realem, sed mentalem, vel verbalem, ut « susceperis » sit idem quod si volueris suscipere, non autem si actu præterito jam susceperis. Sic Deus ait Jeremie cap. I, 10: « Constitui te hodie super Gentes, ut evellas, et destruas, et disperdas, » id est, ut prophetes et prædices Gentes fore evellendas, destruendas et disperdendas. Nec enim actu reali, sed mentali, vel potius verbaliter propheticæ Jeremias Gentes evulsit, destruxit et disperdidit. Vide ibi dicta. Rursum verba Hebræorum significant serpo actum inchoatum et mente destinatum, non completum et opere peritum: sic hic « si susceperis, » id est, si suscipere destina-veris et inchoaveris.

Significatur ergo, ait Janenius, necesse esse sapientie studioso, ut cor suum abstractum ab amore rerum terrenarum (ad quas ex natura sua corrupta semper inclinatur et propendet) inclinet, atque totum addicat prudentie cognoscendæ, serio hoc ipsum et ex animo desiderans, sic ut non dedignetur auribus suis sapientiam ex aliis percipere, sed aures suas accommodat attente sapientium dictis percipiendis. Nisi enim cordis ad sapientiam propensitas et desiderium processerit, frustra aure corporali sapientia ex ore auditor sapientium. Inclinabis ergo cor tuum prudentia, sic ut audiat auris tua sapientiam; vel inclinabis cor tuum prudentia ad hoc, ut eum fructu et attente auris tua audiat sapientiam. Serium enim desiderium requiri ad comparandam sapientiam, docet in sequentibus. Vox enim *absconderis* significat sapientiam esse rem pretiosam et cimelium summe desiderandum, et in arca, non argenti, sed mentis, studiose recondendum, juxta illud *Psalm. cxviii*: « In corde meo abscondi eloquia tua, » ne scilicet volucres cœli, id est aeræ potestates, ea diripiatur et devorent juxta parabolum seminis, quam proponit Christus, *Matth. xiii, 19*. Hinc pro *ut audiat*, hebraice est *להאזין* *lehascib*, id est ut attendat, ut auscultet, ut attente intendat; verbum enim *קקב* *hascab* significat magnam attentionem mentis, quæ fit cum gestu, puta cum animum attentione; unde in Scriptura passim auribus tribuitur. In verbis ergo Hebræis *ut audias, et inclina*, est aliquid energie, inquit Bayanus, quam Latinus sermo non assequitur, quæ magnum studium et sedulitas in audiendo commendatur, et humilitas cordis, dum aurem inclinatur. Si au-

(1) Vers. 9. *Imo si sapientiam, etc.* Ita et Ewaldus. Rosenmüllerus, o utinam, *fili mi, mea effata suscipies, Et mea præcepta apud te condes, Aures probas sapientia, Animum applicans ad prudentiam consequendam!*

dieris, inquit, sic ut attendere facias aurem tuam sapientie. Hoc est quod Christus toties repetit: « Qui habet aures audiendi, audiat. » Valde difficile est juvenibus oblectare sese rebus seriis, habere aurem attentam sapientie præceptis, habere inclinatum ad intelligentiam, scilicet aurum quæ sapientia docet. Vel potius, inclinare cor ad intelligentiam, est applicare animum ad res quæ mente et intelligentia percipiuntur, q. d. Remove cor et desiderium tuum a rebus quas vides, quas audis et quæ reliquis sensibus hauriuntur, et attentum habe ad res celestes, quæ cogitatione comprehenduntur et intelligentia: usque adeo id difficile est, ut humanas quodammodo superet vires; et proinde ad preces coniugiendum est, iuxta id quod sequitur.

Igitur ut sapientie fias compos, aures et cor ipsi dade, cor totum ad illam inclina, aure tota illi ausculta. Cor enim est centrum animæ et pondus horologii nostri interni, iuxta illud S. Augustini: « Pondus meum amor meus, eo feror quocumque feror. » Amor enim est actus et affectio cordis, quæ facit ut voluntas rem amatam toto affectu prosequatur, ut intellectus ejus pulchritudinem jugiter consideret, ut memoria ejus semper recorderetur. Iluc faciunt illa vulgo trita:

Si cupidus es discendi, discas plurima,
 Doceri velle, summa est eruditio.
 Ubi deest mens, disciplina nil juvat.
 Nunquam discitur satis, nunquam nimis quod discitur.
 Amor, magister optimus discipulorum.

Denique cor est mens et voluntas cordata: hinc cor symbolum et, juxta Galenum, sedes est sapientie, juxta illud:

Cor sapit, et pulmo loquitur, fel commovet iram,
 Splen tridere facit, cogit amare jecur.

Vide que de corde fuisse dixi Ezech. cap. XXXVI, vers. 26.

3. Si ENIM SAPIENTIAM INVOCAVERIS ET INCLINAVERIS COR TUUM PRUDENTIÆ. — Syrus, si ad intelligentiam vocem tuam extuleris (1). Nonnulli codices Græci addunt, *sensum autem quæstionis magna voce*. Sed ceteri ea delect: unde in Vaticano ad marginem sunt adscripta, in alio autem notata sunt asterisco: videntur ergo ex alia versione in textum irrepisse. Dat causam cur dixerit: « Inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam. » Te invocaveris tripliciter exponi potest. Primo, S. Hilarius in Psal. CXVII: « Ante enim, ait, invocanda est sapientia, id est omne legendi officium intellectus est deputandum, » q. d. Sapientiam invocare, est eam legendi inquirere; legendi enim lectio ipsa muta voce respondet, et sapientiam, quam libri continent, oculis mentique imprimunt.

(1) Recte equidem. Nam in hebr. pro et inclinaveris, etc. est, et si intelligentia dederis vocem tuam, rogando eam ut ad te veniat.

Secundo, Baynus: « Si invocaveris, » inquit, id est si elegeris. Sic enim Israel vocatur מקרא מעורה, id est vocatus, hoc est electus Dei, Isaia XLVIII, 12 et 13; et S. Paulus hoc titulo gloriatur, quod sit « vocatus, » id est electus, » Apostolus, » Rom. cap. 1, vers. 1.

Tertio, simpliciter et plane: « Si invocaveris; » Hebraice, si vocaveris, vel clamaveris, scilicet ad sapientiam suspirando, et ardentibus precibus ad Deo eam efflagitando, ita ut totum cordis tui sinum ad eam postulandam, æque ac acceptandam expandas. Chaldaeus, si matrem intelligentiam vocaveris. Significat ingenti desiderio et precibus, æque ac labore et studio parandam sapientiam. Sic Salomorum secutus Siraides explicat, dicens cap. XXXIX, vers 1: « Sapientiam omnium antiquorum exquire scilicet sapiens, etc., cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad Dominum, qui fecit illum, et in conspectu Altissimi deprecabitur. » Vide ibi dicta.

Huc pertinet expositio Aben-Ezra, q. d. Si ita exclamaveris ad sapientiam accersendam, sicut quis amicum, cujus desiderio angitur, vocare solet. Porro Salomus: « Ille, ait, inclinat cor suum ad cognoscendum prudentiam, qui humilitat se et emundat animum a peccatis, ut dignus fiat ad percipienda mysteria divinitatis. »

Tunc ergo invocas sapientiam, cum cognitionem pulchritudinis et valoris vere virtutis ad te oratione vocas, et eam a Deo instanter petis. Tunc inclinas cor tuum prudentiæ, cum in oratione positus non tantum Deum alloqueris, verum etiam ejus vocem reverenter auscultas, ut ipse te prudentiam doceat, et de natura ac pretio virtutis erudiat. Si ita virtutis notionem postulaveris, dabitur tibi tam profunda et efficax, ut in corde tuo magnum desiderium virtutis excuset, et ad sequelam ejus instiget. Huc pertinet illud Seneca in Proverbiis: « Orationem te putes, si tibi ipsi quod oportet persuaseris. » Et illud Sapientis: « Prudentia non calliditate, sed consilio tætur prudentem. »

4. Si QUÆSIERIS EAM QUASI PECUNIAM (Hebraice, sicut argentum; Syrus, sicut thesaurum); ET SICUT THESAURUS EFFODERIS ILLAM. — Hebraice תחפשנה תאוצה, id est scrutatus fueris; Septuaginta, investigates eam. Pro thesauro, Symmachus et Theodotion vertunt, ἀνταρρα, id est abscondita, occultata, recondita; tales sunt thesauri: θησαυροι enim græce dicitur quasi θησαυρος et ἀρρα, id est repositus in crastinum, puta reconditus in longum tempus. Et Hebraice תמנון matmon (unde Chaldaeus, Syrus, Græcum et Latinum matmon vel mammona) dicitur a תמן tamen, id est recondere: opes enim et thesauri arte reconduntur.

Comparat ergo sapientiam thesauro: Primo quod sicut thesaurus arcanus et absconditus est sic et sapientia.

Secundo, sicut thesaurus magna aviditate a cupido quaeritur, sic et sapientia a sui studiosi

Unde S. Chrysostomus in *Catena Græcorum*: « Sicut, inquit, avari quaerunt argentum, ita tu sapientiam. » Quocirca huc alludit Christus in parabola thesauri, dicens: « Simile est regnum caelorum thesauro abscondito in agro: quem qui invenit homo, abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum, » Matth. XIII, 44.

Tertio, sicut thesaurus magno et invictio labore quaeritur, magna quoque voluptate invenitur et oditur, sic et sapientia: labori enim respondet fructus; et quod quis assidue quaerit, hoc tandem invenit, nimirum:

Cælesis sudore emicta fomentat mortalibus.
 Serva sunt, et obsequuntur cuncta diligentia;
 Vincit naturam alia diligentia.

Clemens Alexandrinus, lib. IV *Strom.*, ex Hesiodo asserit quod sudor ante virtutem sit positus:

Via longa est, inquit, atque acclivis ad ipsam:
 Ardua namque prius, sed cum ad fastigia ventum,
 Fit facilis.

Et ex Simonide: « Fertur, inquit, virtus habitare in rupibus adita difficilibus, nunc autem eam celere castum locum tenere, et quæ nec aspidi possit omnium mortaliu illis, sed ab eo demum ad quem sudor venerit, qui medetur iracundia, et processerit ad summam animi magnitudinem. »

Hinc mystice philosophiæ interpretes, ait Pierius in Hieroglyph. cordiset sagittæ, aiunt Plutonis cor ab Hercule sagitta vulneratum, eoque significari, nihil esse tam abditum in rerum natura, quo non perveniret philosophiæ studium. Sic S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 20, ait S. Basilium suo studio philosophiæ latebras omnes penetrasse.

Quocirca mystice S. Gregorius, lib. V *Moral.* cap. v, per sapientiam et disciplinam intelligit mortificationem, explicans illud *Job.* cap. III, *Quasi effodientes thesaurum*: « Omnes namque, inquit, qui fodiendo thesaurum quaerunt, cum fodere altius coeperit, ad laborem instantius irascunt; quia quo se thesauro abscondito jamjanque appropinquare estimant, eo in effodiendum exiis laborant. Qui igitur plene mortificationem suam appetunt, quasi effodientes thesaurum quaerunt; quia quanto fuit vicinior ad finem, tanto se exhibent ardentiores in opere. » Et inferius aliter idipsum explicans: « Quia enim perfecte mori mundo non possumus, nisi intra mentis nostræ invisibilia a visibilibus abscondamus; recte hi qui mortificationem suam appetunt, thesaurum effodientibus comparantur. Mundo enim per invisibilem sapientiam morimur, de qua per Salomonem dicitur: Si quaesieris illam quasi pecuniam, et sicut thesaurus effoderis eam. Sapientia quippe in rerum superficie non jacet, quia in invisibilibus latet. Et tunc mortificationem nostram

contingentes sapientiam apprehendimus, si religiosi visibilibus in invisibilibus abscondamur, sic hanc cor effodientes quaerimus, ut omne quod terrenum mens cogitat, a semetipsum manu sancta discretionis ejiciat, et thesaurum virtutis, qui se latebat, agnoscat. Facile enim in se thesaurum quaesitum invenit, si eam, quæ se male presserat, molem a se terrene cogitationis repellat. »

Urget Peda: « Effoderis; multi enim fodiunt, sed non effodiunt. » Qui thesaurus effodit, inquit, ejicit terræ rudera, efficit in altum foveam, et sedulus insisit labori, donec thesaurus, quos inquit, attingat. Et qui thesaurus sapientie invenire desiderat, quidquid sibi terrenum inesse comperit, expurgat, carnalibus illecebras abscondat, fossam humilitatis faciat, nec quiescat ab agendo prius quam se venam veritatis invenisse cognoverit. »

Rursum: « Effoderis significat totum sapientie thesaurum, quoad licet, exhauriendum esse. Nam sicut ii qui invenerit thesaurum, non contenti partem ejus effodisse, assidue labore pergunt effodere, donec totum exhauriant: sic pariter sapientie et virtutis avidus, non contentus partem ejus acquisivisse, indefesse pergit, donec eam totam ejusque perfectionem et culmen possideat. Hic verum est illud: « Qui conatur, juvatur. Factum adjuvat conatum, Tonans comantem. »

5. TUNC INTELLIGES TIMOREM DOMINI, ET SCIENTIAM DEI (Chald. a facie Dei) INVENIES. — Quæres quis hic « timor Domini, » et quid faciat ad sapientiam, que hic ejus studioso a Sapiente promittitur? Primo, Cajetanus « timorem » accipit metonymice pro objecto timoris, puta pro relicto respectu Dei, q. d. Tunc intelliges timendo a summo Deo, que coram eo vere sint timenda. Discernes enim metuenda a non metuendis relative ad fontem essendi (hunc enim significat Hebraice *Jehova*), nec timebis que mundi timor: nimirum timebis peccatum, iudicium et gehennam, que Deus minatur peccatori, ideoque vere sunt terribilia et summa metuenda; non autem timebis paupertatem, ignobilitatem, irrisiones, que mundi minantur et timent quasi res terribiles, cum sint ludi rei, eaduce, et parvi momenti. « Et scientiam Dei invenies, » Hebraice *Eloham*, q. d. Et invenies scire secundum Elohim, id est iudicem universorum, ut scilicet scias summe cum esse metuendum, cavendæ peccata que ipse iudicaturus est, et igne æterno puniturus.

Verum alii passim proprie hic accipiunt *timorem Domini* pro ejus metu, cultu, religione et amore. Jam cum duplex sit timor, scilicet servilis et filialis, dupliciter pariter hunc locum exponas: Primo, de servili, q. d. Si quaesieris sapientiam ejusque præceptis cor inclinaveris, tunc intelliges timorem Domini, id est tunc incipies timere Deum, quasi summum insipientiæ et peccati iudicem ac vindicem, et sic ad sapientiam et virtutum pervenies: hujus enim initium est timor Domini, uti dixit cap. 1, vers. 7. Alludit ad scrutinium the-

saorum : hos enim periti scrutari solent per signa et indicia, quibus repertis recta via pergunt ad inveniendum thesaurum. Talia signa olim erant carbonēs et cineres : hos enim solebant terrae inspergere ii qui thesaurum abscondebant, ut iis quibus indicia nossent locum, quo requirendus esset, ne ejus obliviscerentur, itaque eum perderent. Porro carbonēs et cineres sunt reliquie ignis, ac consequenter symbolum incendii gehennae, quod est obiectum timoris servilis.

Secundo, plenius exponas de timore filiali, *q. d.* Si toto corde quaeris sapientiam, ejusque praecepta, utique consequeris timorem Domini, qui est ipsissima sapientia ac scientia Dei, quam Sapient. X, 40, vocat « scientiam sanctorum », juxta illud Job XXVIII, 28 : « Timor Domini, ipsa est sapientia; et recedere a malo, intelligentia. » Hic enim timor est Dei amor et charitas: amore enim stringit et complectitur Deum, quasi summum bonum, timore cavet ne tantum bonum perdat vel offendant. Sicut ergo veteres fixere aurifodinas et thesauros custodiri a gryphibus et draconibus: sic sapientiae, virtutis et charitatis custos est timor castus et filialis. Ita S. Hilarius in Psal. CXXVII, citato hoc loco: « Nobis, ait, timor Domini omnis in amore est, motumque ejus dilectio perfecta consummat. Dilectionis autem nostrae in cum hoc proprium officium est, parere monitis, status obtemperare, pollicitis confidere. » Sic et Bada, Hugo et Jansenius, qui et sapienter annotat: Non est autem, ait, illud sic intelligendum quasi prius non habeatur Dei timor, aut aliquid sapientiae divinae. Nam ex Dei timore et sapientia procedit, ut quis pro sapientia praecetur, eamque ardenti desiderio quaerat. Sed dicit tunc timorem Dei intelligendum, et scientiam Dei inveniendam: quia tunc in homine firmabitur, perficietur, eique placere et dulcescere incipiet, dabiturque, quo adhuc indiget, juxta illud Evangelium: « Omni habenti dabitur. » Et Dionysius: « Tunc intelligis timorem Domini, » id est, inquit, vere experimentaliterque cognoscēs, atque invenies filialem Dei timorem. Quanto namque intentius studueris desuper illustrari, et dono sapientiae perfici, tanto amplius formidabis summi Dei Patris aspectum offendere, et eorum eo intimorate te recedere: ipsaque infusa sapientia te docebit istum timorem castum et sanctum, ostendendo tibi quam infante et incomparabiliter Deus altissimus sit, siquere timendus, honorandus ac diligendus; siquere ingeret tibi sapientiam pudorem, ut ubique erubescas foram divini vultus praesentia inhoneste, negligenter aut turpiter te habere. Ad quod etiam Seneca admonens ait: Non aliter te habes in secreto, aliter in publico. « Et scientiam Dei invenies, » id est sapientiam ejusque profectum et perfectionem obtinebis a Domino. De quo Psalmista, Psal. XXXII: « Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestrae non confundentur. » De qua scientia dicit Dominus in

Osee cap. VI: « Scientiam Dei volo plus quam holocausta. » Apostolus quoque Philip. III, 8: « Existimo, inquit, omnia detrimendum esse, propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei. » Haec Dionysius.

Similiter hunc locum explicat S. Ambrosius in Psal. CXVIII, octon. 5, ad illud: « Stare servo tuo eloquium tuum; » qui et causam assignat: « Et enim, ait, vera sapientia a timore Dei incipit, nec est sapientia spiritalis sine timore Dei; ita timor sine sapientia esse non debet. Basis quaedam verbi est timor sanctus. Sicut enim simulacrum aliquod in basi statuitur, et tunc majorem habet gratiam, cum in basi statua fuerit collocata standique aperit firmitatem: ita verbum Dei in timore sancto melius statuitur, fortius radicitur in pectore timoris Domini, ne labatur verbum de corde viri: ne veniant volucres, et auferant illud de in-curiosi et dissimulantis affectu. » Et mox: « Timor ergo verbi est locus, sicut in pace locus ejus. Timor quaedam statio verbi, verbum timoris est disciplina. Plenus enim disciplinae timor non nitatur ad lapsum. » Et inferius: « Timor informatur par sapientiam, instruitur per intelligentiam, consilio dirigatur, virtute firmatur, cogitatione regitur, pietate decoratur. »

6. QUIA DOMINUS DAT SAPIENTIAM, ET EX ORE EIUS PRUDENTIA ET SCIENTIA. — SYRUS, Septuaginta et Chaldaeus, et a facie ejus cognitio et intelligentia. *T* quia dat causam ejus, quod dixit vers. 3: « Si enim sapientiam invocaveris, etc. invenies, » *q. d.* Non solo auditu et studio, sed et oratione et invocatione comparanda est sapientia, quia ipsa est donum Dei: Dominus enim dat sapientiam hanc et scientiam sanctorum. Sapientiam enim humanam discēs ex Aristotele, Platone, etc., sed divinam hanc non nisi a Deo, juxta illud *Ecclesi.* cap. XXXIX, vers. 8: « Si enim Dominus magnus voluerit, spiritu intelligentie replebit illum. » Et *Jacobi* I, 5: « Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluentem. » Hinc Thalassius *Hebentante* 2: « Quod lux, ait, est videndibus et visis, hoc Deus est intelligendibus et intellectis. Solus Deus natura bonus est et sapiens: fit autem et mens participatio talis, modo studiosa sit (1). »

Quod sequitur: « Et ex ore ejus prudentia, » significat primo, sapientiam hanc provenire ex Dei revelatione, facta Prophetis et Apostolis in S. Scripturis, quae populo exponunt et praedicant doctores et praedicatores; secundo, hanc revelationem et praedicationem non sufficere ad percipiendam hanc sapientiam: sed insuper opus esse interna Dei illuminatione, qua Deus menti persuadet illa quae foris audit et legit, juxta illud

(1) Quae sequuntur vers. 6-8, causam reddunt, cur, qui sapere sedulo student, Deum discat noscere et colere; etenim a Deo proficisci omnem sapientiam, Deum esse qui efficit, ut rectam agendi rationem tenent probi, in quo ipso vera sapientia cernitur, supra cap. I, 7.

Christi *Joan.* VI, 43: « Erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me. » Cum igitur, ait S. Augustinus, lib. I ad *Simplex*. Quast. II, praedicatur Evangelium, quidam credunt, quidam non credunt; sed qui credunt praedicatori foris insecus sonanti, intus a Patre audiunt et discunt: qui autem non credunt, foris secus audiunt, intus autem non audiunt, neque discunt. »

Nota sapientiam ita esse donum Dei, ut tamen sit opus quoque hominis: homo enim illam sibi parare debet partim studio, partim oratione. Simili modo virtus, v. g. castitas, est donum Dei, et simul opus hominis eam libere amplectentis, ac pro ea contra vitia desertantis, uti fere dixi I *Corinth.* VII, 7. Sic opera gratiae sunt opera tum gratio quasi causae principalis, tum liberi arbitrii quasi cooperantis.

Porro idem est sapientia, scientia, prudentia, uti saepius monui; etsi Lyranus et Baynus ea distinguant hoc modo, quod sapientia sit cognitio rerum caelestium, scientia sit rerum necessarium in haec vita, prudentia sive intelligentia spectet ad mores et integritatem conversationis inter homines.

Symbolice Bada: Verbum, inquit, quod est Sapientia, processit ab ore Patris, cum a mente ejus conceptum fuit, dictum et genitum ab aeterno. Rursus ex ore ejus fluit scientia et sapientia, quia os hominis, nisi ab eo sanctificatum et consecratum fuerit, sapientiam eloqui nequit.

7. CUSTODIT RECTORUM SALUTEM, ET PROTEGET GRADIENTES SIMPLICITER. — Hebraice, abscondet rectis salutem, scutum (clypeus est) ambulantis in perfectione; Septuaginta, thesaurizat recte agentibus, (S. Augustinus, lib. I *Contra advers.* Legis et Proph. cap. XVII, legit, diligentibus se) salutem, proteget gressus eorum; Tigrina, reponat justis essentiam (id est, ait Valabius, is servat justis doctrinam veram), protegit innocenter ambulantes; Chaldaeus, abscondet justis incommunitatem, et auxiliabitur his qui ambulant absque macula; Syrus, servat rectis spem, et adjuvabit ambulantes sine macula.

Nota: Pro custodit hebraice est ירשון, id est abscondet, reponet, servabit quasi thesaurum. Thesaurus enim duo includit: primo, rem esse pretiosam; secundo, esse arcanam et reconditam.

Pro salutem, hebraice est תוסעה, quod Pagninus, Tigrina et alii vertunt *obscuro*, id est essentiam, existentiam, substantiam, a radice *ש* tes, id est est. Hebraeo enim ies in omnes linguas transit. Unde R. Levi, reservabit rectis id quod est; Chaldaeus, incommunitatem; Noster et Septuaginta vertunt, salutem, quasi tuscia per allusionem et commutationem unius litterae respiciat ad *ש* tesca, id est salus, et תוסעה tuscia, id est salubritas; R. Moses vertit, legem; alii, formam, prescriptum, et quidquid stabile est ac solidum; alii, fortunam, successum; alii melius vertunt, sapientiam: quia sapientia est nobilissima solidissimaque res et essentia, ut hunc locum explicat Isaias cap. XXXIII, 6, ubi Septuaginta sic vertunt, in thesauris est salus nostra; quam explicant subdentes: « Sapientia et scientia et pietas in Deum, isti sunt thesauri sapientiae. » Omnes haec versiones eodem recidunt: tuscia enim proprie significat essentiam; inde sapientiam, quia haec est quasi anima et vita essentiae hominis; inde legem, quia sapientia consistit in observatione legis, vel, ut R. David: Lex, inquit, dicitur tuscia, id est essentia, quia cum caetera sint caduca et vana, sola lex perpetuo durat; inde salutem, quia hanc tribuit sapientia, et ita de caeteris. Unde Aben-Ezra: « Sapientia, ait, essentiam appellationem sortitur, quod sit, atque ad omnem aeternitatem durat. Haec porro a Deo justis reservatur, ut ejus ope servent justitiam tramitem, hoc est praeccepta divina. »

igitur primo, Lyranus sic exponit, *q. d.* Deus rectis et justis pro premio justitiae dabit salutem, id est sanitatem mentis et corporis. Secundo, Jansenius, *q. d.* Deus apud se recondit sapientiam et salutem quasi ingentem thesaurum, eamque non omnibus, nec semper, sed solis rectis et justis erogabit tempore a se decreto. Tertio, Cajetanus et Salazar hunc versum referunt ad id quod dixit vers. 4: « Si sicut thesauros effoderis eam, scilicet sapientiam, utique invenies eam; quasi hic ejus dicit de rationem, quia scilicet Deus custodit, reponit, occultat, thesaurizat (omnia in idem recidunt) salutem, sapientiam videlicet veram, quae est justitia ipsa et salus animi. Si enim Deus thesauri admistrat sapientiam abscondit, recte sequitur thesauri in modum effodiendam esse. Dicitur autem abscondere vel thesaurizare rectis, vel recte agentibus, hebraice *Isarim*, id est sedulis; Augustinus, diligentibus se: quia locuplet iste thesaurus, quem sic latere Deus voluit, nisi a sedulis et accuratam diligentiam navantibus non eruitur. » Haec ipsi.

Haec omnes expositiones vere sunt et coincidunt: studiosis enim sapientiae loco praemii promissum dandum ipsis a Deo sapientiam: nunc vero quantum id sit praemium quantosque fructus, bona et commoda afferat, explicat, dicens quod Deus per sapientiam custodit rectorum salutem, dum facit ut inter periculis mundi tentationes, pericula et naufragia, quibus insipientes et impii cadunt et pereunt, sapienter incedant, ne ullam peccati gravioris labem contrahant, sed recta et felicitate ad portum salutis aeternae evadant. Congruum hoc est praemium, dum observantes Deum Deique legem vicissim servantur et observantur a Deo.

Unde nonnulli sic exponunt: Deus custodit tuscia, id est essentiam, hoc est soliditatem et constantiam in bono perseverantiam justorum, quae ingens est thesaurus; recte enim dicitur ad gloriam caelestem: perseverantia enim summum est Dei donum. Nam, ut ait S. Bernardus (vel quis-

quis est auctor), sermone *De Virtute obedientia*: « Perseverantia est singularis filia summi regis, » quam qui duxerit, dotis nomine celum accipit. Et subdit: « Finis virtutum est, earumque consummatio est, totiusque boni repositorium. » Ecce hoc est quod hic dicitur: « Reponit iustis essentiam. » Igitur magnum perseverantia donum in manu solius est Dei, quod iustus mereri de condigno nequit, sed tantum supplicibus precibus ab eo flagitare et impetrare. Quocirca saluberrima est hæc precatio: Domine, da mihi perseverantiam; da mihi assidue gratiam, quam prævides mihi fore congruam; dirige me per eas vias, officia, status, actiones, quæ peccati non habent scandalum, quibus prævides me certo et infallibiliter perseveraturum, ac perventurum ad felicitatem æternam.

Anagorice ergo Pagninus in *Thesoro lingua Hebraica*, in voce *tuscia*, id est essentia: Deus, inquit, reservat et thesaurizat iustis essentiam suam, ut scilicet eandem illis clare videntiam offerat in celo; hanc ergo illis quasi thesaurum recondit: hinc Christus eandem comparat thesauro, « quem qui invenit homo, præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum, » *Matth. xiii, 44*. Sic et ex Pagnino Jansenius et Salazar.

Allegorice, Rabbinii nonnulli hæc referunt ad Christi incarnationem: Christus enim est Sapientia ex ore Patris procedens, quæ os nostrum curvæque assumpsit, ut nos veram sapientiam, viamque ad salutem Judæis occultam edoceret. In *Midras* enim, id est in expositione lamentationum Jeremiæ, dicitur: « Deus sanctus erit sedens, et exponens coram iustis sensum legis per manus Messie, sicut dictum est *Prov. ii*: « Revelat vel occultat rectis legem, clypeus ambulantis simpliciter, vel perfecte. Dixit R. Abraham Aben-Ezra: Celat rectis legem, quia occultat ab eis verbum sapientie, donec veniat tempus, et exponat eam ore suo coram magistris. » Ita Galatinus, lib. III, cap. XIII *De Arcanis fidei*.

Et PROTEGET GRADIENTES SIMPLICITER. — Hebraice, *typicus est ambulantis in simplicitate*, id est in innocentia et perfectione, *q. d.* Instar clypei defendet innocentes et perfectos. Hæc verba necanda sunt sequentibus hoc modo: « Proteget gradientes simpliciter. »

8. SERVANS SEMITAS JUSTITIE, ET VIAM SANCTORUM CUSTODIENS. — « Servans, » id est servare faciens: Hebr. enim est *לכבוד לְבוֹד* *linsor*, id est, ad servandum, ut scilicet iusti servant, Deo eos servante, semitas justitie. Vel est hypallage, *q. d.* Deus servat in iustis semitas justitie, hoc est, Deus servat iustos in semitis justitie, ut ab eis non declinent ad dexteram vel sinistram. Sensus est, *q. d.* Deus protegit iustos per sapientiam et gratiam suam, assidue servans mentem illorum, ut inter tot errandi et labendi præcipitia teneant firmiter semitas justitie, ut per eas jugiter

incedant; itaque viam sanctorum custodit, dirigat et perducit ad metam, puta ad celestem felicitatem. Unde Septuaginta clare vertunt, *protegit autem gressum eorum ad custodiendas vias justificationum, et viam reverentiam se custodit*; Syrus, *vias piorum suorum custodiet*. Sic Deus promittit Abraham justitiam et obedientiam premium dicens: « Noli timere, Abraham, ego protector tuus sum (hebraice, *ego scutum tuum sum*), et merces tua magna nimis, » *Genes. cap. xv, 1*; vide ibi dicta. Hoc est quod rat Palles: « Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveatur vestigia mea. » *Psal. xvi, 3*. Alludit, imo citat illud Annæ matris Samuelis, *I Reg. ii, 9*: « Pedes sanctorum suorum servabit, et impij in tenebris confitebunt, » pro quo Salomon hic, vers. 13, habet: « Ambulant per vias tenebrosas (1). »

9. TUNC INTELLEGES JUSTITIAM, ET JUDICIUM, ET ÆQUITATEM, ET OMNEM SEMITAM BONAM. — Tunc respicit precedentia, *q. d.* Cum præstiteris ea que dixi de invocatione et investigatione sapientie; aut, cum dederit Deus sapientiam, « tunc intelliges justitiam, iudicium et æquitatem, » hoc est omnem semitam bonam: in hisce enim tribus sita est sapientia. An et quomodo hæc tria distinguantur dixi cap. 1, vers. 3. Præclare Thalassius, *Heccatontade 1*: « Jesum amans, inquit, liberabitur a malitia, et ipsum sequendo veram videbit scientiam. Mens a perturbationibus libera videt subtilius. Menti in summum purificatæ angusta sunt omnia que sunt, semperque esse cupit extra omnia que sunt facta. Vis semel ab omnibus affectionibus liberari? assuefacio te charitati, continentie et precibus. Mens apud Deum moram faciens precando, affectivas animæ vires a passionibus liberat. »

Nota viam sapientie et virtutis vocari « semitam, » primo, quia arcta est, cum reliqua via per quam currus incedunt, sit lata et larga. Ita S. Augustinus in *Psal. cxli, Secundo*, quia compendiosa et brevis est ad perfectionem et felicitatem: sic enim semita sunt breviores viæ. Tertio, quia directa est, uti semita. Quarto, quia semitæ sunt viatoribus per montes et rupes, quos currus circumvent: similiter enim via virtutis est ardua et excelsa. Ita Lyranus.

Pro semitam hebraice est *מַגְלַל magal*, id est orbita rotunda, per quam currus, puta rotunditas rotarum currilium incedit: *מַגְלַל* *magal* enim est teres et rotundum; unde Aquila vertit, *καυρωσις*, id est *flexus*; Symmachus, *ἰσχυρωσις*, id est *involutiones*, gyros, flexus; Septuaginta vertunt, *ἄξονας*, id est *axes, orbitas, tranites, semitas*. Unde sic habent in *Catena Græc.*: « Tunc justitiam et iudicium intelliges, omnesque honestas orbitas prospere absolves. » Orbitæ et axes rotarum, inquit auctor *Catene*, apposite ad animam transferuntur: ut enim axes, quibus rotæ insurantur,

(1) Alii, ita ut Deus custodiat vias ambulantis in justitia.

In quadam æquabilitate perpetuo illas continent: ita iustitia animam ejusdemque vires præcipue inferiores (hæc enim per rotas hoc loco insinuantur) firmat, jugiterque in officio continet. Postunt quoque per rotas præcepta Dei, quæ ad Deum ducunt, animamque ad ejusdem cognitionem dirigunt, accipi. Hæc auctor. Orbitæ ergo primo, significant æquabilitatem sapientie et virtutis; secundo, facilitatem quam parat ipsa exercitatio: licet enim virtus initio incipienti, ob contrarias concupiscentias, sit difficilis, exercitio tamen eas superante fit facilis. Unde S. Augustinus in illud *Psal. xxx*: « Possisti in loco spatioso pedes meos, » quærens quomodo spatiosum simul et angustum est virtutis iter, punctim rem acu tangens respondet: « Certe angusta via est, laboranti angusta est, amanti lata est. » Tertio, orbitæ significant iter virtutis esse apertum, publicum, tritum et regium: talis enim est orbita currum. Quarto, esse perfectum: circularis enim figura, qualis est orbitarum, est completa et perfectissima.

Flexus vero et gyri, ut vertunt Aquila et Symmachus, significant primo, virtutis iter esse arduum et præcepis, quod proinde nunc flectendo declinare et gyrare, nunc generose superare et transcendere oporteat.

Secundo, sapientiam et virtutem esse flexilem,

SECUNDA PARS CAPITIS,

DOCET QUIS SIT FRUCTUS SAPIENTIE, NIMIRUM CUM ILLA VENIRE OMNIA BONA, ET MALA OMNIA AVERTI.

10 et 11. SI INTRAYERIT SAPIENTIA COR TUUM (Septuaginta, *si venerit in tuam mentem*), ET SCIENTIA ANIMÆ TUE PLACUERIT (idem est *scientia* quod *sapientia*), CONSILIUM CUSTODIET TE, ET PRUDENTIA SERVABIT TE. — Septuaginta, *cogitatio sancta servabit te*. Pro *placuerit* hebraice est *יָצַח יָצַח* *iaman*, quod Septuaginta vertunt, *pulchra esse videbitur*; Aquila, *comparatio*, id est *decora et venusta erit*; Pagninus, *si dulcuerit*; alii, *si amana, jucunda, suaviter fuerit*; alii ad verbum, *si scientia pulchrescat anima tua*, ut videaris tibi pulcher ex pulchritudine scientie, quam suscipis et admiraris; Valabius, *si sapientia cor tuum intraverit, et scientia animam tuam delectaverit, prospicientia custodiet te, et intelligentia institutio te servabit*. Idem alii et alii verbis repetit, exaggerat et inculcat, ut sapientia h. nestatem et decus discipulo commendat, illumque in ejus velut sponsæ pulcherrime et castissimæ amore accendat. Sensus est, *q. d.* Si sapientiam in animæ tue penetralia admiseris, ejusque decorem perspexeris et complexus fueris consilium quod ipsa tibi suggeret, quoque res tuas omnes sapienter et decore moderabitur, custodiet te (hebraice *super te*, *q. d.* Super te excubabit circumquaque, sicut vigil ex-

quia in omnibus sinit se flecti, gyrrari et regryrari freno rationis, legis et voluntatis divine. Sic hoc freno regendam esse linguam docet S. Jacobus, cap. iii, vers. 3, de quo ibidem multa dixi.

Tertio, Beda censet hominem triplici motu cieri, nimirum per justitiam Deo satisfacere, per æquitatem proximo, per iudicium sibi ipsi. Simili modo in Angelis, ut docet S. Dionysius, cap. iv *De Divin. Nom.* (et pari modo in animabus sanctis), sunt tres motus, nimirum reflexus, rectus et circularis. Reflexus, *q. d.* cum angelus vel anima a creaturis reflector, et resilit ad Creatorem, cum in omnibus agnosceat, amans et laudans. Rectus est, cum recta ad proximos tendit, illisque prestat, quod ex rectitudine justitie vel charitatis debet. « Recta linea, ait Dionysius, movetur anima ad ea que circa se sunt prodians. » Circularis est, cum anima se recolligit, et in se ipsam reddit sue conscientie quieti, et conjunctioni cum Deo consulens. Tunc enim, ait S. Dionysius, « circa identitatis auctorem pulchrum et bonum indesinenter choream ducunt. » Apse ergo ait Salomon: « Tunc intelliges justitiam, et iudicium, et æquitatem. » Deo videlicet famularis, tibi consulens, proximo providens, videlicet omnem semitam bonam, omnes flexus bonos, et omnes gyros bonos; sic omnes motus differentias spiritaliter exprimes. Ita Salazar.

cutat super castra), et prudentia quam te docerit, servabit te ab omni malo, necubi per imprudentiam laboris: nimirum, ut eruaris primo, a via mala, et ab homine qui perversa loquitur; secundo, ut eruaris a muliere extranea; tertio, ut ambules in via bona, uti sequitur: non enim sufficit declinare a malo, nisi et facias bonum. Huc facit quod S. Chrysostomus, homil. 63 ad *Popul.*, docet, tantam esse virtutis suavitatem, ut cetera omnia, que in mundo suavia sunt, imo et comparata amara, et fellia esse videantur, illi ut omnes labores, dolores, cruces sua suavitate condiant, dulcorat et suavet efficit.

Sic sapientia; virtus et charitas dulces efficit ignes S. Laurentio, leones S. Ignatio, sagittas S. Sebastiano, equuleos S. Vincentio, carbones S. Tiburtio. Sic S. Lucia virgo sapiens ad rogum, quasi ad epulas invitata, læta et exultans processit. Sic et S. Agnes, S. Cæcilia, cæteraque virgines et martyres. Hinc de S. Stephano canit Eclesia: « Lapidis torrentis illi dulces fuerunt; ipsum sequuntur omnes animæ justæ. »

Igitur sapientia et virtus est pulchra Noemi (a tina enim et naam, id est *pulchra fuit*, dicta est Noemi) de qua dicitur, *Ruth 1, 20*: « Hæc est illa

Noemi» decora et speciosa, quae omnium oculos in sui speciem et admirationem rapit. Nam, ut ait S. Augustinus, epist. ad Consentium: « Quid est aliud iustitia et virtus nobis, quam interioris hominis pulchritudo? » Et Philo, lib. De Vita Moysi, ex Platone in Convivio: « Virtus, ait, non pulchra tantum, sed ipsius pulchri idea est, » nimirum pulchritudinis, quae in creaturis est exemplar et speculum. Ratio est, quia sapientia et virtus est summa participatio Dei: Deus autem in se pulcher est, adeoque ipsa increata, essentialis et immensa pulchritudo, quam qui videt, non potest non summe adamare, ut patet in Beas, qui toti in eandem rapiuntur et absorbentur. Deus ergo sapientiae et virtuti suam pulchritudinem prae ceteris rebus communicavit et indidit, atque in ea suam speciem et decorem ostendit: praesertim in Verbo incarnato, puta in Christo, qui omnis virtutis fuit speculum, de quo proinde dicitur Psalm. XLIV: « Speciosus forma prae filiis hominum; » quin et in passione sanguine suo purpuratus speciosus inessit, ut ejus speciem admirantes Angeli exclamant: « Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de bosra? iste formosus in stola sua, gradens in multitudine fortitudinis suae, » Isaia LXIII, 1.

Unde S. Augustinus in Psal. XLV, post initium: « Christus, ait, pulcher in caelo, pulcher in terra, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher in ligno, pulcher in sepulchro. » Et causam subdit: « Summa et vera pulchritudo, iustitia est. Si ubique iustus, ubique decorus. » Hinc et Martyres in sua fortitudine pulchrescunt, pulchramque peccati per vulnera mortem: quocirca purpurati in caelis incedunt, palmis et laureis coronati, Apoc. VII. Id adeo verum est, ut Gentiles in sui admirationem rapuerit haec sapientiae et virtutis pulchritudo. Unde Lyrius in hymno de laudibus virtutum exclamat: « O virtus ardua laboriosaque hominibus, pulcherrima vite inventio. Tuam, o virgo, ob venustatem etiam mori, optabilis in Graecia habetur sors, atque labores vehementes et indefessos perpeti. Tua ergo gratia Hercules Jove status, Ledaque filii suis factis quid possent declararunt. » Dictum est veterum: « Solus sapiens decorus, omnis nequam turpis. » Et:

Vitis repulsa nescia sordida,
Intaminata felget honoribus,

ait Horatius, lib. III. Carn.

12. UT ERUARIIS A VIA MALA (ex Hebraeo veritas, malum, id est quo ducit ad malum; Syrus, liberabit te sapientia a via mala (1)), ET AD HOMINE QUI PERVERSA LOQUITUR.

13. QUI RELINQUUNT ITER RECTUM, ET AMBULANT PER VIAS TENEROSAS.—Hebraice, qui relinquunt sententias rectitudinis, ut ambulent per vias caliginis.

(1) Alii, a via mali, scilicet hominis, ab eo vivendi modo quem sequitur via malus.

14. QUI LETANTUR, CUM MALE FECERINT, ET EXULTANT IN REBUS PESSIMIS.— Chaldaice, exultant in perversione malitia.

Septuaginta haec pathetice efferrunt, misceturque exclamationem; sic enim habent, ut erant (sapientia et cogitatio sancta) te a via mala, et a viro nihil loquente, id est fidele, vel nihil fide dignum, cui credi debeat, sed omnia fucata, fallacia, perniciose et venenata. O qui dereliquisti vias rectas abeundo in vias tenebrarum, qui letamini in malis, et gaudetis in eversione mala. Pendet haec a versu praecedente: « Consilium custodiet tibi, etc. ut eruaris a via mala. » q. d. Duae sunt viae, id est vivendi rationes et modi: una mala, altera bona; sapientia custodiet te a mala, et deducet ad bonam, ut scilicet omne peccatum ducens ad gehennam cane peius et angue fugias, ac omnem virtutem ducentem ad caelum tuo pectore prosequaris. Pro qui perversa loquitur, alii vertunt efficacius, qui pervertentia loquitur; Cajetanus, qui loquitur versutus, id est strophas, flexus et versuras verborum, quibus versutus alios in errorem, fraudem et malum inducit. Hebraice enim תהפוכות tahpuchot significat perversitates, quibus quis alium a vero et virtute avertit, ac in fraudem vitiumque convertit, itaque in ruina agit, evertit et subvertit: atque alludit ad רמאך puch, id est fucus, quia tales factum aliis faciunt, et fucata sapientiae virtutisque simulatione in errorem vitiaque abducunt.

Ait ergo Salomon sapientiam docere maxime cavendos esse pravos et perversos, qui non tantum prava agunt, sed et eadem alios docent vel suadent, idque callide per fraudes et illecebras: has enim detegit et patefacit sapientia. Porro, quia tales permulti sunt, hinc mutato per enallagen numero singulari in pluralem, eos describens ait primo: « Qui relinquunt iter rectum; » tale enim est iter sapientiae et virtutis. Secundo: « Ambulant per vias tenebrarum et caliginis, » q. d. Vivunt in caecitate et erroribus, saltem practice, ac in operibus inhonestis, quae querunt tenebras, ac simillima sunt tenebris, atque ducunt in tenebras aeternas. Quocirca Nazianzenus, orat. ad 150. Episcopos, tales apte comparat sepiis: « Illi enim, ait, sermones, sicut et sepiæ atramentum, contra seipsos expuunt, quo effugiant venantes, et latissime indaganles. » Tertio, quod insuper letantur, cum male fecerint, et exultent in rebus pessimis. Est climax, sive gradatio. Per grō Jus enim crecit oratio declarans malitiam crescentem impiorum. Eo enim crescit illa sensum, ut in peccatis rideant, gaudeant et exultent; sed risus hic est caninus et sardonius, qui dolorem et mortem incedunt, vel oblique ad latus, praesertim verum, quod symbolum est pravitatis, sicut et pura visus virtutis et bonitatis. « Cancri, inquit esse litterales, ne cap. XXXI, in pavore etiam redimet ex decursu » tate redeunt. » Quocirca S. Ambrosius et Alexandr.: « Exultant, ait, in rebus pessimis, et de sui perditione letantur, similes illis, qui

forte sumentes exitiales herbarum succos, cum risu cerre dicuntur.

Pro exultant: hebraice est גלו גלו, id est cantant, saltant, impudiant: גלו גלו enim notat tripudium, exultationem et volutationem externam, qua quis internum cordis gaudium externis gestibus aperit et pandit, ut cum saltat, g'ros facit, et volutat sese circumfionibus et circumrotationibus. Unde non multum dissonat a Graeco ἀναλαλα. Sic S. Joannes Baptista audita salutatione B. Virginis exultavit, id est praegaudio exsiluit, et subsilivit in utero matris, Lucae 1, 41.

Tales ergo similes sunt illis quos in Apulia videmus morsos a tarantulis continuo saltare et tripudiare, ac saltando et tripudiando emori. S. Ambrosius, lib. I, epist. 6, eos comparat cicadis, quae canendo, id est strependo, moriuntur: « Qui sub ardore, ait, ferventium cupiditatum se mulcent cantu sibi noxio, statimque occidunt. » Sic Turcae in honorem sui Mahomet solent se in orbem gyrate et rotare (quod proprie notat Hebraice גול), donec deficiente spiritu et mente cecidant et corruant, illaque vocant choream Angelorum, quibus recte aptes illud: « In circuitu impii ambulat, » Psal. XI, 9. Hic ergo uti a bibunt sicut aquam iniquitatem, » teste S. Job, cap. xv, ita vicissim ridendo et exultando pergunt tanquam vituli ad macellum, tanquam ebrii ad furcam, tanquam phrenetici (ait S. Gregorius citans hunc locum, hom. 4 in Ezech.) ad exitium, de quibus Isaias cap. III, vers. 9: « Peccatum suum quasi Sodoma praedixerunt. Vos anime eorum, quoniam reddita sunt eis mala! » ait S. Bernardus, serm. 16 in Cant.

15. QUORUM VITAE PERVERSAE SUNT, ET INFANDES GRESSUS EORUM.— Septuaginta, quorum semita: pravae (Symmachus ἀναλά, id est curvae), oblique incedentes more canerorum; Theodotus, ἀναλά, id est tortuose, intorte instar strabonum, qui oculos distortos et intortos habent: item vafre, callide, versute, sinuose instar serpentum), et flexuosi cursus eorum; Aquila, et jactant se in flexuris suis, et subsamant in involutionibus vel gyris suis; Tigrina, qui vias suas depravant, et propudiosi sunt in orbitis suis; Vatablus, quorum semita sunt oblique, et qui perversi sunt in semitis suis; vel, quorum rationes vitae a recto aberrant et perversitates sunt in vitis ipsorum. Sic et Pagninus et alii, et recedentes vel retrogradientes in semitis suis, ut cancri. Addunt Septuaginta, ad longe faciendum te a via recta et alienum a sententia.

legitur impiorum gressus et actiones sunt oblique et sinuose instar canerorum et serpentum. Cancrī enim, teste Aristotele et Plinio, vel retrorcedunt, vel oblique ad latus, praesertim verum, quod symbolum est pravitatis, sicut et pura visus virtutis et bonitatis. « Cancrī, inquit esse litterales, ne cap. XXXI, in pavore etiam redimet ex decursu » tate redeunt. » Quocirca S. Ambrosius et Alexandr.: « Exultant, ait, in rebus pessimis, et de sui perditione letantur, similes illis, qui

sinuosus cursus eorum, sicut lubricus et flexuosus auctor eorum, » puta diabolus serpens antiquus. Unde S. Ephrem, agens de choreis et tangit satisfactione, ait: « Choream non Petrus, non scammes, sed draco antiquus suis voluiminiis deiecit. » Huc quoque alludens Nazianzenus in carmine De Virginitate. ita impios pingit:

Aut velut obliqui sinuose membra trahentes
Angues, vivetis depressi pondere carnis.

Sic enim impii instar canerorum, non qua oculi aspiciunt, id est non qua ratio et lex Dei dicitur, sed retrorsum, quasi aversi a lege et Deo incedunt, ac sinistra dextris, falsa veris, caduca aeternis praeferrunt; nam, ut ait S. Ambrosius, lib. De Abraham: « Bona hujus saeculi instabilia sunt, et rotarum in morem cum ipso saeculo volvuntur. » Rursus instar serpentum in mille vitiorum orbis se sinuant et gyrant, dum ab uno scelere mox in aliud et aliud labuntur, donec universum saeculorum circulum confecerint, quo confecto rursus a principio in orbem redeunt; quare merito infames sunt apud Deum, Angelos et homines.

16. UT ERUARIIS A MULIERE ALIENA, ET AB EXTRANEA QUI MOLLIT SERMONES SUOS.— Vatablus, quae verbis suis blanditur, vel blanditis alio; Symmachus, cuius verba sunt lubrica; Chaldaeus, cuius verba sunt lenia; Baynus, quae verba sua pollicetur; « cuius cantu tolerabilis est audire basiliscum sibilantem, » ait S. Cyprrianus, De Singulari clorie. Mulier enim instar Sirenis mentem etiam sapientium innotant et excantat, uti patuit in ipso nostro Salomone, Samson, Davide. Lego vitam S. Martiniani apud Surium, 13 februarii, et mira hujus rei exempla invenies.

Alienam et extraneam vocat adulteram, quae alterius viri uxorem alios ambit amans; licet alii per extraneam accipiant alienigenam, id est non Judaeam, sed Gentilem. Verum simpliciter Hebraei mulierem extraneam vocant meretricem. Pendet hic versus a vers. 11; sic enim cum eo hic notendus est: « Consilium sapientiae servabit te, ut eruaris a muliere, » etc. Unde Septuaginta hoc loco paraphrastice vertunt, fili, ne te comprehendat malum consilium (mulieris), quae dereliquit doctrinam adolescentiae, etc.

Monuit cavendum a consortio et colloquio improborum, nunc monet cavendum a muliere illic et impudica; nihil enim illi contrarium sapientiae, ac mulier illex, Ita Beda. Cuius causa Theologica est, quod Spiritus Sanctus auctor sapientiae, cum sit purissimus spiritus, derelinquit et fugiat homines luxuriosos, utpote carni et ventri suo immersos.

Causa ethica est, quod inter concupiscentias vehementissima sit libido: concupiscentia autem rationi, ideoque sapientiae e diametro adversatur. Unde libido dicta est ab eo quod libeat, ait Casseianus Collat. XII, cap. II. Quocirca S. Wolstanus

Episcopus Wigorniensis appetitus ad libidinem a nobili matrona, facto signo crucis: « Fuge, ait, comes taciturnae, mortis filia, vas Satanae, » cique alapa super mo nisu inflixit, et sic velut alter Joseph mulieris lenocinia compressit. Ita Surtius, tom. I, in ejus Vita. Sic et S. Agnes ad Praefecti filium: « Descende a me, ait, pabulum mortis, fomes peccati. »

Nau ruit in vetulam damni secura libido.

Est:

Muller blanda et bella etiam silicem emollit virum.
Corporis robar viresque animi libido effeminat.

Causa physica est prima, quod libido sua vehementia omnes sensus, mentem totamque animam ad se rapiat, ut luxuriosi aliud praeter ipsam sentire, sapere, cogitare nequeant, multo minus cogitare caelestia et divina, quae suggerit sapientiam. Secunda, quod in libidinis actu cum semine excreantur plurimi et nobilissimi spiritus, quibus mens indiget ad cogitandum et speculandum. Rursus semen est nobilissimus sanguis: exhausto ergo semine exhauritur et sanguis, in quo vitae manisque robor consistit. Unde videmus libidinosos robore corporis et vigore mentis destitui, ut ea, quae sapientiae et prudentiae sunt, non capiant, imo subinde in delirium, amentiam, epilepsiam, apoplexiam incidere. Ita Galenus, lib. XIV, part. cap. x, ait nimiam veneream spasmodum inducere. Quocirca nonnulli (quod non recte Platonis, utpote Graeco, tribuitur): Venus, inquit, dicta est a ve, id est sine, et vs, id est viens, q. d. Sine mente, quod rationem et mentem homini eripiat. Sicut veors idem est quod ve, id est sine, et cor. Verum haec ingeniosa est allusio, non genuinum etymon: Venus enim est vox Latina, non Graeca; Venus, inquit Giralduus, syntagm. 43, ex Ciceroe, lib. II De Natura deorum, dicta quod ad omnes res veniat, vel quod per eam omnia proveniant. Varro vero, lib. IV De Lingua Latina: « Venus dicitur, ait, non quod vincere velit, sed quod vincere, et vinciri ipsa. Vire est vincere, a quo est in Asote Ennii: libant malam vire Veneream corollam. » Et mox: « Poeta, ait, de celo, quod semen igneam occidisse dicit in mare, ad natam e spumis Veneream conjunctione ignis et humoris, quam habuerunt, vim significantes Venereis, a qua vi natis dicta vita, » juxta illud Lucilli: « Vis est vita, vidos quae nos facere omnia cogit. » Venus ergo vel a veniendo, vel a viendo, id est vinciendo, vel a vi dicta. Hoc ultimam sententiam S. Isidorus, lib. VIII Orig., sub titum: « Veneream, ait, exinde dicitur, quod sine vi femina esse virgo non desinat. » Graecis Venus dicta ἀφροδίτη ab ἀφρο, id est spuma, quod ex maris spuma dicitur enata, teste Hesiodo in Theogonia, vel, ut Aristoteles, quod semen sit spumoso. Sunt qui ἀφρο τὸ ἀφροδισ, id est insanire, dicitam putent. Unde Euripides: « Nam ἀφροδισ proxima Venus

mortalibus. » Hinc Venus pingitur ardentem faciem pectore gestans cum gratiis et Pitho. Id est, Suadela, quod ignitum amorem intus ἀφροδισ, eique omnia quae vult persuadeat. Euripides vero in Hecuba Veneream dicitam censet Aphroditem quasi ἀφροδισ, id est imprudentiam et insipientiam; hanc enim Venus inducit: unde ipsam vocat deam insipientem.

Porro sapientia, ut eruaris a muliere aliena, sita est non in fortitudine collocationis, sed in prudentia fugiendi aspectum et consortium ejusdem. Ita S. Cyprianus, De Singul. cleric.: « Videte, ait, nunc prudentiam in isto bello, non fidem nobis datam esse victricem, quae nos timiditatis remedio liberasset: et contemplamini quae sunt modo arma sumenda, si vultis habere legis auxilia. Estote timidi, ut silis intrepidus, et licet timor in certamine infirmitas esse videatur, tamen secundum verbum Apostoli, virtus in infirmitate perficitur. Separamini, deprecor, separamini a contagione pestifera. » De illecebra mulierum tractat Eccli. xxv, 29, et xlii, 6. Vide ibi dicta.

Symbolice, per mulierem hanc adulteram tunc quam cap. vii, vers. 49, cap. ix, vers. 43, alibi significat haeresis vel falsa doctrina: haec enim adultera et corrumpit veram Dei fidem et sapientiam. Imo ad litteram haeresis hic significari censet Vatablus, cum R. Salomon et Hebraeus. Audi Bedam: « Potest per mulierem extraneam haereticorum pravitas intelligi, a Christi et Ecclesiae membris aliena, quae mollitia disertitudinis, et blandimentis linguae corda decipere innocentium solet. Unde Psalmista, Psal. xlv: Molliverunt sermones suos super oleum, et ipsi sunt jacula. »

Porro R. Levi et alii per mulierem hanc accipiunt concupiscentiam quamlibet, rationi et sapientiae repugnantem in homine. Haec enim instar adulterae vaga est, petulca, infida, instabilis, cupidinibus restans, omnium peccatorum et malorum mater. Unde Thalassius, Hevatonade 2: « Si concupiscentia, ait, et ire multiplicat peccata, ita continentia et humilitas eadem exinaniant. Animam purificari, est eam ab affectionibus liberari. Hinc autem libertas charitatem Dei nobis parit. Occasus spirituales sunt animae perturbantibus inquietis: sol enim justitiae illis occidit. » Et Hevatonade 3: « Mens, cui affectiones imperant, cogitat quae non decet. Quales autem cogitationes sint, producit sermones et opera. Mala cogitationis dux est affectus, affectiois auctor sensus: quo ut male utamur, in causa est mens. Magna equidem mens, quae ab affectionibus libera est et sequestrata ab his quae sunt, ac in Deo versatur. » Et Hevaton. 4: « Sicut absurdum est bonum dominum subesse improbo servo, ita et absurdum corruptilibus corporis mancipium esse rationalem mentem. Impera et tu Eva, et serpente cave, ne delusa tibi quoque de ligno prebeant. Monachum verum agit mens, quae sensibus ita renuntiavit, ut ne videre quidem

rat cogitationem voluptatis. Mens affectionibus imperans, extra periculum et timorem est. Expectat a futurorum bonorum mentem bonis expectatus conjungit, quibus immerando presentium oblectatur. »

Quin et Architas Tarentinus, teste Ciceroe, lib. De Senectute, dicitabat « nullam pestem in mundo capitaliorem esse, quam concupiscentiam et voluptatem. » Hinc enim patrie proditores, hinc rerum publicarum eversiones, hinc cum hostibus clandestina foedera nasci: nullum denique scelus, nullum flagitium esse, ad quod suscipiendum libido voluptatis non impellat. Et Socrates apud Laertium, lib. II, admonet juvenes, « ut voluptates fugerent quasi Sirenes, » si virtutem quasi patriam aspicere vellent instar Ulyssis, qui cera obturatis auribus praeternavigavit Sirenes, ut filiae funum subsistentem cerneret. Et Seneca: « Sapiens, ait, hoc unum concupiscit, nihil concupiscere. » Celebre est illud monachi Aegyptii apud Nicephorum, lib. XI, cap. xlii, qui rogatus « cur toties voluptates sibi subtraheret, » respondit: aldeo subtrahit, ut irae causam et occasionem praedam. Scio enim illam semper de voluptatibus belligerari, mentemque meam perturbare, et cognitionem ipsam furare. » Et illud Marti Eremitae, tract. De Lege spirituali: « Cor voluptatis amans, carcer et catena est animae in tempore egressionis (mors); ad idem laboris studiosum, junta est aperia. »

47 et 48. Et RELINQUIT DUCEM PUERTATIS SUE, ET FACTI (SYRUS, testamenti sui promissionis) DEI SUI OBEDITA EST. — Pro ducem Hebraice est אלוף alluf, quod Theodotus, Pagninus et alii cum Nostro proprie vertunt, ἡγεμόνας, id est ducem, rectorem, hoc est, ut Syrus, nutritium; Tigurina, maritum puertatis, id est juvenutis, vel adolescentiae suae, ut habent Hebraei: tunc enim cepit esse pubes et apta conjugio; Chaldaeus, quare reliquit ducem; Septuaginta vero respicientes ad radicem אלוף aluf, id est didicit, vertunt, ἡδωσαν, id est doctrinam, et Symmachus ἀδων, id est disciplinam; alii, satisfactionem vel manu ductionem (hanc enim proprie significat aluf), quae scilicet puella prius assuefacta disciplina patris vel mariti, sinebat se ab ea regi (I). Itaque hae versiones omnes eodem reddunt.

Sensus est, q. d. Sapientia faciet ut eruaris sicut ab homine improbo, sic et a muliere adultera, quae reliquit maritum, cui in adolescentia, cum pubescere cepit, se despondit, eumque accepit quasi ducem et gubernatorem suae juvenutis. Hoc sensu liquet esse sermonem de adultera. Ita Beda, Raynus, Jansenius et alii. Posset tamen esse sensus de fornicaria: haec enim relinquit ducem puertatis suae, id est patrem vel tutorem, qui est custos adolescentiae et virginitatis suae. In adolescentia enim virgines, cum pubescunt, ma-

Rectas, amicum, vel socium juvenutis suae, maritum.

ximas patiuntur tentationes, aequae ac insidias castitatis: unde tunc maxime indigent custodia parentum et tutorum. Verum de adultera potius agi patet ex eo quod adjungit: « Et pauci Dei sui oblita est, » q. d. Oblita est sacramenti et sponsionis nuptialis a Deo instituta, violavit pacta et jura conjugii a Deo sancita, Genes. ii, 24. Adhuc Aben-Ezra quid subtile: Saerosanctum, inquit, nomen suum Deus inter virum uxoremque interposuit: illud si demas, nihil aliud relinquere nisi ignis et incendium. Nam hebraice וְאִשׁוֹ אִשׁוֹ ish ish est vir, וְאִשׁוֹ ishca est uxor: deme ex illis וְאִשׁוֹ, quod est nomen Dei, nil remanet nisi וְאִשׁוֹ אִשׁוֹ es uxor, id est ignis et ignis.

Uxor ergo aequae ac maritus horrent adulterium. Horribile, si ejus turpitudinem, quot quotaque mala in se continet, pervideant. Nam primo, conjux adulterans fallit fidem conjugalem, quae summa est, datam alteri conjugi. Secundo, violat matrimonium, quod unum cum sua esse voluit natura, ipseque naturae auctor Deus, Genes. ii, 24. Tertio, violat Sacramentum: jam enim in lege nova matrimonium per Christum factum est ingens Sacramentum, ideoque sancte colendum, Ephes. v, 32. Quarto, injuriam facit proli, tum natae ex conjugio, utpote cui fratres et haeredes adulteri nos injuste adsciscit; tum nascituro ex adulterio, utpote quam facti spuriam, adulterium et hereditatis inaequalem. Quinto, injuriam facit reipublicae quam ledit suo scandalo et injustitia. Quocirca injuria haec in Deum redimunt. Unde Septuaginta vertunt, testamenti dicitur oblita est. Haec de causa Deus adulteri severus solet esse vindex et iudex, ut patet ex historiis tam sacris quam profanis.

Porro in puertatis notat tres causas, ob quas puella indiget duce et custode. Prima est, quod puertatis sit aetatis mediae inter infantiam et juvenutem: in infantia est carentia rationis et iudicii, ac proinde securitas a peccato: in juvenute utriusque est maturitas: in puertate et adolescentia utriusque est inchoatio. Quocirca si tunc puella rite dirigatur et instruat, sapiens sanctaque evadet; sin sibi et precis insidiantibus permittatur, fiet impudica et meretrix: ergo tunc eget duce et custode, vel parente, vel tutore, vel sponso. Secunda, quod puertatis haec sit in sexu femineo, id est molli, debili et lubrico, ac ob inexperiencem et imprudentiam incauto et flexili, qui proinde a viris facile seducatur, nisi a duce custodiatur. Tertia, quod puertatis cum maturitate generandi affert stimulus carnis, et incentiva libidinis, quibus puella eorum haecenus inexperience resistere nesciunt. Unde ne eos sequantur, duce, monitore et custode indigent. Quocirca Eccli. cap. xlii, vers. 9: « Filia patris, ait, abscondita est vigilia, et sollicitudo ejus auferit somnum, ne forte in adolescentia sua adultera efficiatur. » Vide ibi dicta. Igitur auget puellae crimen, injuriam et stoliditatem, quod relicto duce adolescentiae suae, quem tam fidum, prudentem, cautum

et amantem experta est, sequatur adulterum, infidam, imprudentem, incautum, inimicum. Unde Tricologica: Anima Deo in baptismo vel justificatione responsa, concupiscentis illecta, dum eis consentit, relinquiq. Deum sponsum et duem pubertatis suae, cuius amore et timore cunita fuerat, cum per haeresim, vel etiam aliud quodvis peccatum oblixa facta cum Deo init, fidem in baptismo Deo datam infringit, novamque concipit opinionem, amorem et fetum illicite delectationis. Unde Deus de hac sui injuria et contemptu conquerens, animamque vagam ad se revocans, Jerem. iii. 1 : « Tu, inquit, fornicata es cum amatoribus multis : tamen revertere ad me, » etc. « Ergo saltem amodo voca me : Pater meus, dux virginitalis mae tu es, » uti ibidem exposui.

18. INCLINATA EST AD MORTEM DOMUS EJUS, ET AD INFEROS SENILE IPSUS. — Septuaginta, *posuit* (Symmachus, *ἔστη*, id est *terminavit*) enim *juxta mortem domum suam, et penes infernum cum terrigenis orbibus suis*. Aquila, *flexus suos*; Symmachus, *gyros suos*, de quibus dixi vers. 14; Chaldaeus, *quoniam in fovea mortis est domus ejus, et ad gigantes cinero semitarum ipsius*; Syrus, *oblixa est linatris domus sua, et itinerum semitarum ipsius*. Huc respexit S. Ambrosius, lib. I De Cain, cap. v. dicens : « Via inferorum domus ejus, deducens in accessum mortis, » q. d. Domus adultera vel meretricis est quasi vallis quaedam inclinata, duens et propendens ad sibi vicinum barathrum mortis et gehennae.

Pro inclinata est, Hebraice *שְׁעָה* *seacha*, id est incurvata est (1); estque pulchra paronomasia inter *שְׁעָה seacha*, id est *oblixa est*, et *seacha*, id est *incurvata est*, q. d. Oblivio, id est peccatum et adulterium ejus, eam prius erectam inclinavit, incurvavit et depressit usque ad mortem, imo usque ad gehennam. Pro inferos Hebraice est *רְפָאִים rephaim*, id est gigantes : sic vocantur demones et demoni apud inferos, tum ob superbiam gigantum, tum quod mergantur abysso inferni, sicut gigantes mersi sunt abysso diluvii, Genes. cap. vi, 2 et 7. Recte comparat domos et fornice meretricum domibus gigantum, quia utraque erant depressa et quasi foveae subterraneae. Unde Iud Virgili, lib. III *Aenid.* :

Nam quae quantisque cavo Polyphemus in antro.

Et anterior, Encladum gigantum ait sub Aetna degere, eamque concutere :

Fama est Encladi semitum felinae corpus Urgere mole hac, ingentemque insuper Aetnam Impositum ruptis flammam exire caninis; Et tessam quoties mutat latus, intremere onem Murrum Truaciam, et celum subtexere fumo.

(1) Quum *בֵּית*, domus, sit masculini generis, Rosenmullerus vult de muliere libidinea hae dici, hoc sensu, *subsidiu* illa mulier ad mortem domum suam, per appositionem, ad *erucum*, qui domus ejus erit futura. Pari ratione, quia *מֵוֹרַת*, mors, masculini quoque generis est, vocem eam in vers. seq. multi referunt ad mulierem alienam.

Frigidus R. Salomon laeides *rephaim*, Interpretatur *רְפָאִים rephaim*, id est debilitatis et imbecilles, qui nimirum a recto tramite aberrant et vacillant, ac tandem in gehennam misere decedunt. Et Aban-Ezra : *Rephaim*, inquit, significat mortuos quasi *rephaim*, id est debilitatis; quod eorum vires a mulieribus enervatae sint, juxta illud : « Homo nudabitur et debilitabitur. »

Alludit ergo hic Salomon ad lupanaria, quae fiebant in specibus, locis subterraneis et fornicibus; unde et *fornicari* dictum, q. d. Domus, puta fornix fornicaria, depressa et subterranea, inclinata et vergit ad sepulcra et inferos, ut hoc suo situ testetur illam, ejusque amasios vergere in mortem et gehennam. Rursum lupae hae viliores solebant extra urbes degere in sepulcris et monumentis; unde Jerem. ii, 23, Septuaginta dicunt de meretrice : « Vide vias tuas in sepulcris multitudinis. » Hinc et illud Martialis lib. I :

Abscidunt sparcas et monumenta lapas.

Hinc et Venus cognominata est Libitina, eo quod praesertim mortuorum foretis et sepulcris, in ejus proinde templo vendebantur et locabantur ea quae ad sepulcrum pertinent, teste Plutarcho in *Problema*. « A Libendo Libentina est dicta, » ait Varro : ita Girardus in *Synonymis*. Denique S. Chrysostomus, homil. in *Psal. l.* : « Quid est, inquit, mulier speciosa? Est sepulcrum dealbatum. »

Sensus ergo est, q. d. Meretricum habitacula sunt in fornicibus et monumentis atris, imis, spurcis, fetidis, ut hoc ipso representent mortem et gehennam, ad quam ipsae cum suis prociis recta vergunt et pergunt. Ob libidines enim multi incurrent mortem praesentem, adeoque plerumque gentes adulterium puniunt morte, uti ostendi Genes. xxxviii, 21. Rursum quot caedes fiunt ob amasias et adulteras? Porro omnes incurrit reatum mortis aeternae et gehennae, adeoque viri graves censent longe majorem partem hominum damnari ob libidines. Infernus ergo est domus et equuleus libidinosorum. Hoc est quod de adulterio et libidine ait Job, cap. xxxi, vers. 12 : « Ignis est usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina. » Ubi S. Gregorius : « Quid, ait, est libido, nisi ignis? Et quid de carne et mente exortae virtutes, nisi flores? Quid item turpes cogitationes, nisi palae? Quis etiam nesciat, quia si in palae ignis negligenter exstinguitur, ex parva scintilla omnes palae accenduntur? Qui ergo virtutum incrementa non vult exurere, illa debet libidinis ignem exstinguere, ut per tenuem scintillam nunquam possit ardere. » Quia ergo libido est ignis, idcirco puniuntur igne gehennae, et ad eum ducit.

Quocirca S. Chrysostomus, homil. 21, ex variis in S. Matthaeo locis, hisce coloribus et epithetis mulierem illicem pingit : « Quid est aliud mulier, ait, nisi amicitiae inimica, et ineffugabilis poena, necessarium malum, naturalis tentatio, desideria-

hills calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimendum, mali natura boni decore depicta? »

Denique posset quis suspicari alludi hic ad *Geben Ennom* (unde dicta est gehenna), id est ad vallem filii Ennom, in qua parentes filios vivos cremabant idolo Moloch. Verisimile enim est in eadem valle fuisse fornices et antra luparum : Gentiles enim suos deos, id est demones, colebant non tantum sacrificiis, sed et comessionibus ac libidinibus, praesertim Beelphegor, sive Priapum, quem Cajetanus censet eundem esse cum Moloch. Patent haec *Osee* cap. iv, vers. 14, et lib. III *Reg.* cap. xv, vers. 12 et 13. Sicut ergo in hac valle Ennom inclinata et depressa erant domus meretricum, adeoque erant in ipsa gehenna Moloch : sic pariter eadem inclinata erant ad gehennam Lucifori : ex illa enim in hanc directum erat iter, certusque post mortem transitus. Unde S. Augustinus libidinem vocat *aeterni ignis aemulum*.

19. OMNES QUI INGREDIUNTUR AD EAM, NON REVERTENTUR, NEC APPREHENDENT SEMITAS VITAE. — Septuaginta has *semitas* dupliciter explicant; sic enim habent : *Omnes euntes in eam non revertentur, neque apprehendent semitas rectas; non enim apprehenduntur ab amnis vite; Chaldaeus, omnes qui ingrediuntur, non revertentur in pace, neque capiunt* (Syrus, *non recordantur*) *semitas vite*. Vatablus, *quotquot ad eam ingrediuntur, non redeunt, neque apprehendunt vias vite*. Ts ad eam Beda refert ad mortem (1), q. d. Cave a muliere extranea, quia illa te ducet ad mortem; quam si semel incurris, nunquam redibis ad vitam. Alii nervosius referunt ad mulierem, q. d. Cave a muliere extranea, noli ad eam ingredi, id est noli cum ea rem habere, quia si ad eam ingressus fueris, incurres mortem, incidetque in barathrum libidinis et gehennae, ex quo redire et emergere non poteris, perinde ut a morte et inferno non datur regressus ad vitam. Id verum est, tum quia per se et viribus naturae nemo potest a peccato mortali, quale est adulterium et fornicatio, resurgere ad vitam gratiae; tum quia qui semel implicitus est amoribus adulterarum et meretricum, ita cum his intricatur, ut difficillime se his expedire possit, etsi communes habeat gratiae mensuras, quas Deus peccatoribus ad resurgendum largiri solet.

Non reverti ergo, est raro difficulterque deserre ardentem insanasque mulierum illicebrosorum libidines, quae excoecant corda fornicatorum, et quasi visco ea alligant mulieribus, ut non nisi magna et rara gratia respiciant. Sic mystice *heresi* vera et formalis, pauci redeunt ad fidem orthodoxam.

Causae sunt multae : Prima est infirmitas lapsae naturae contracta ex peccato Ade : haec enim inmensa est in appetitu concupisibili. In eo enim

magna est proclivitas ad res sensibiles et carnales, cui si indulgeas et servias, eam tibi dominam, teque ejus mancipium constituis, ut in ea assidue te volutare gaudeas. Quare sicut ferrum ad se rapit magnes, sic carnalem ad se sua trahit Agnes, uti docet S. Basilus, *De Virginitate*. Secunda, quod insatiabilis sit cupiditas, atque inde insatiabilitas peccatorum, ait Cajetanus. Tertia, quod meretrices mille norint artes blandienti et devinciendi sibi amasios, ut eorum opes emungant. Quarta, quod diabolus lapsus retrahit species voluptatis praeterita, et ad eam iterato captandam assidue impellat : per peccatum enim in peccatore jus et dominium acquirit : unde eos ita exagitat, ut videantur energumini et a demone possessi. Quocirca S. Chrysostomus libidinem vocat « demone voluntarium; » et hom. 23 ad *Populum*, ait : Tam difficile est libidinosum castitatem mortuum vite restituere. Quinta, quod libido hominem dementat, faciatque animalem et brutum. Videre hoc est in meretricibus, quae subinde per predicatorum Deique instinctus compunguntur et poenitent, sed illico ut amasium vident, in pristinos amores relabuntur, ac quasi cerebro et mente caerent, ruunt in secleratos amplexus. Hoc est quod ait *Osee*, cap. iv, vers. 11 : « Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor. » Et cap. v, vers. 4 : « Non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum : quia spiritus fornicationum in medio eorum. » Vide utrobique dicta. Quocirca Clemens Alexandrinus, lib. II *Pedag.* cap. ult. : « Parvam, ait, epilepsiam dicebat sophista Abderitanus esse venerem, existimans morbum immedicabilem. » Sic et Alexander Magnus usum veneris comparabat morbo caduco, ex quo sese esse hominem, non deorum aliquem, clare perspicere asserebat. Addit Clemens : « Voluptas carnis tripliciter luitur : » quia carnalem triplici vita per triplicem mortem privat, nimirum vita gratiae per peccatum, vita naturae per citam mortem, vita gloriae per mortem gehennae aeternam. Et hoc voluere Septuaginta vertentes, non *comprehenduntur ab amnis vite*. Sapiens ergo sollicitus a Thaide quapiam, ingens poenitentiae veneris pretium, dicat cum Demosthene : « Ego tanti poenitentiae non emo. » Ego tam brevis et spurca voluptatis compendium, tanto triam vitarum, et aeternitatis dispendio non mercor. Chaldaeus vertit, *non revertentur in pace*, id est ad pacem et prosperitatem : quia scilicet implicabuntur mille conscientiae angoribus, morbis, molestiis, curis, sollicitudinibus, etc., ut vivant inquieti, tristes, miseri, pauperes, eruminosi. Exemplum illustre est in S. Augustino, qui quam aegre et violente gratiae, uti sese concubinae amoribus expedierit, fuse narrat, lib. VIII *Confess.* cap. vii et seq. Et in Salomone, qui mulieribus suis adhaesit in senio usque ad mortem, unde hoc nomine valde dubia redditur ejus salus aeterna.

20. UT ANBULES IN VIA BONA (Hebr. et Chaldaei

in vitis honorum, et calles iustorum custodias. — Pendet hoc sententia a vers. 11 : « Prudentia scrupulosa ut eruas a via mala, » etc., alque « ut amovitis in via bona. » Duos enim fructus et officia sapientiae ac prudentiae assignat, nimirum declinare a malo, et facere bonum : non enim sufficit ad iustitiam et salutem mala non agere, sed requiritur ut et bonis operibus insistatur. *Vitae calles* significat vitam iustorum esse angustam, arduam et excelsam. Nam « callis est iter peccatum inter montes angustum et tritum, a callo peccatis vocatum, quasi callo peccatum p-aderatur, » ait S. Isidorus, lib. XV *Origin.* cap. ult.

Porro Septuaginta vertunt, *nam si ambulaverint semitas bonas* (Cassianus, *relias*), *invenissent utique semitas iustitiae leves*; semita enim virtutis ambulatio in ea, et exercitio usque fit levis. Sic quoque legit S. Hieronymus vel potius S. Reginus, epist. ad *Calaniam* : « Asperam, ait, nobis et insuavem virtutum viam nimia fecit vitiorum consuetudo; quae si in alteram partem transferatur, invenitur, sicut Scriptura dicit, semita iustitiae levis. » Sic et legit Cassianus, *Coll. XXIV*, cap. XXIV, ubi docet legem Dei et virtutis esse in se levem, sed concupiscentia et vitio nostro fieri gravem : « Hos, ait, nos esse manifestum est, qui semitas Domini rectas ac leves pravis durisque desideriorum cautibus asperamus, etc., dum presentium oblectationum illecebris occaecati, per obscuros impeditosque vitiorum sentibus calles, laevaris erubris et dirupta illa nuptiali veste repantur, non modo autissimis veprimis aculeis configendi, sed etiam virulentorum serpentum vel scorpionum illic latitantium ictibus prosterendi. »

Sic et S. Augustinus, lib. *De Natura et Grat.*, cap. LXXI, ubi docet amanillius legem sapientiae et charitatis esse levem, timensibus vero gravem. « Omnia quippe, ait, sunt facilia charitati, cui Christi sarcina levis est : aut ea una est sarcina ipsa quae levis est. » Et inferius : « Secundum hoc et illud dicitur est : Si ambulaverint semitas bonas, invenissent utique semitas iustitiae leves. » Objicit deinde : « Quomodo ergo dicitur, *Psal. XVI* : « Propter verba laborum tuorum ego custodi vias duras, nisi quia utramque verum est? Durae sunt timori, leves amoris : charitas ergo inchoata, inchoata iustitia est : charitas protracta, protracta iustitia est : charitas magna, magna iustitia est : charitas perfecta, perfecta iustitia est. » Rursum via iustitiae levis est, quia expedita et libera ab amore rerum temporalium, quarum cupiditate et onere impii degravantur. *Tertio*, levis, quia aliis gratiae Dei sustollit et vehitur. Unde Christus, *Matth.* cap. XI, vers. 28 : « Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde : et invenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suave est, et onus meum leve. »

21 et 22. QUI ENIM RECTI SUNT, HABITABUNT IN TERRA, ET SIMPLICES PERMANEBUNT IN EA. IMPII VERO DE TERRA PERDENTUR : ET QUI INIQUE AGUNT, AUFERENTUR EX EA. — Pro *habitabunt*, Symmachus vertit, *hereditabunt*; Arabicus, et *via impiorum perditio de terra, et qui transgrediantur legem, eicientur ab ea*. Pro *simplices*, Hebraei est *תמימים* *temimim*, id est *perfecti*; Septuaginta, *sancti*, Pagninus, *immaculati*; Vatablus, *integri*. Pro *perdentur*, Hebraice est *ייראו* *icareto*, id est *excidentur*. Pro *aferentur*, Hebraice est *ייראו* *issesehu*, id est *evellentur*, Chaldaeus, *directores eradicabuntur ex ea*; Vatablus, *funditus evellentur*; Syrus, *radicitus extrahentur*.

Per terram accipe terrenam opulentiam et felicitatem, puta longam, pacificam, prosperam et opulentam vitam in terra : haec enim Iudeis illo aevo a Deo promissa erat, si pietatem colerent, *Deuteronom.* XI.

Anagogice et maxime sub terra presenti intelligitur terra viventium, sanctis et electis a Deo promissa et parata in caelo : sic enim, ut nuper dixi, haec promissiones felicitatis terrae ad litteram accipiende sunt, quatenus facte sunt Iudeis; sed sub his spiritalibus adumbrate sunt, quatenus diriguntur ad Christianos. Ita S. Augustinus, lib. IV *De Civit.* cap. XXXIII : « Hoc, ait, est sacramentum veteris Testamenti, ubi occultum erat novum, quod illis promissa et dona terrena sunt intelligentibus, etc., et quae illis temporalibus significaretur aeternitas, et in quibus Dei donis esset vera felicitas. » Nam bona temporalia, ut idem ait in *Psal. CV*, « ideo nemini conferunt veram felicitatem, quia non exstinguunt insatiabilem cupiditatem. Qui enim biberit, ait, ex hac aqua, sitiet iterum, » *Joan.* cap. IV. Unde Beda et Hugo per terram accipient Ecclesiam tum militantem, tum beatam et triumphantem. Porro nove auctor *Catena Graecor.* per terram accipit aetherem, in quo quasi in terra post mortem miles et Sancti habitant, ut inde in die iudicii transferantur in caelum ad videndum Deum : « In illa namque, ait, mansueti velut in tabernaculis etatem agunt, in ipsam caelum deinde aliquando assumendi, ut appareant vultui Dei. » Videtur ergo auctor hic sentire athenas iustorum post mortem quiescere in aethere, nec videre Deum ante diem iudicii, quo transferentur in caelum. Verum hic est error accedens ad errorem Chilastarum, qui consuebant sanctos in hoc mundo regnuros cum Christo per mille annos, ac deinde transferendos in caelum, de quo dixi *Apocal. XX*, 4. Pejus Aben-Ezra : Pii, inquit, terrae hereditatem adipiscuntur in futuro saeculo. Haec enim est fides et spes iudaizantium, qui sub suo Messia non nisi terra bona expectant, caelestium ignari.

Nota : « *hereditabunt ex Symmacho* : significat enim terram tum presentem, tum futuram in caelis, solis iustis et sanctis deberi iure quasi hereditario, utpote filii Dei, cuius est terra et pleni-

tudo ejus. Unde illud : « Fidei totus mundus divitiarum est. » Impii ergo dum terram occupant iure non suo, etsi non iniuste, certe iniuste eam occupant : invadunt enim hereditatem Dei et filiorum Dei, cuius ipsi sunt inimici et hostes : quocirca quasi iniqui possessores ipsi ex ea non tantum auferantur, sed spiritus excidentur, et eradicabuntur, ut nulla eorum supersit prosapia, fama vel memoria. Hoc apud Iudeos Deus faciebat communiter; apud Christianos vero permittit impios ad tempus terra frui, sed in fine vitae eos omnino ab ea abradit, et in tartara deturbat. Rursum : « *abradentur et excidentur* » significat impios invitos, et magno dolore ac cruciati a terra auferri et evelli, utpote illi toto corde affixos, nec habentes caelestium spem; cum ex adverso sanctis terra sit exsilium, oculum patria, ideoque et terra in caelum migrare desiderant. Alludit ad *Job* cap. XVII, vers. 17 : « Memoria illius pereat de terra, etc. Expellet eum de luce in tenebras, et de orbe transferet eum. Non erit semen ejus, neque progenies in populo suo, nec ullae reliquiae in regionibus ejus. »

Quod de iniusta vel iniqua impiorum possessione terra dixi, intellige ethice et moraliter, non juridice et civiliter. Juridice enim impii aequa et iuste sua possident. Quocirca merito in Concilio Constantensi, sess. VIII, inter alios errores Joannis Wiclef damnatur iste ordine 15 : « Nullus est dominus civilis dum est in peccato mortali. » Deus enim impiis hoc jus et domicilium concedit, esto ipsi id non mereantur. Unde ethice verum est illud : « Divitiae et opes sunt patrimonium virtutis, » quia virtus ipsam meretur et saepe reipsa acquirit, ut rite illud administret et distribuat. Ratio a priori est, quod dominii et jurisdictionis fundamentum sit, non gratia divina, quae per peccatum mortale tollitur, sed jus naturae et gentium, atque consensus hominum respiciens bonum reipublicae politicum, qui saepe dominium, imo principatum, hominibus impiis, etiam infidelibus attribuit. Si enim impii ejus essent inaequales, magna sequeretur republicae confusio et perturbatio per bella et seditiones. Vide inter alios Gregorium de Valentia, cap. II, vers. 2, tractat. *De Justitia*, disp. V, *Quaest. IV*, puncto 2.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet primo, quod sapientia vitam prolonget, gratiamque Dei et hominum conciliet; secundo, vers. 5, sperandum esse in Deo, eumque colendum, ac patienter ferendam ejus castigationem; tertio, vers. 13, laudat sapientiam a pretio, pulchritudine, longevitate, opibus, potentia, efficientia, pace et securitate; quarto, vers. 27, emulandum esse docet pius in beneficentia, non impios in provitate, eo quod 3 impio sequatur perditio, pius vero benedictio.

1. Fili mi, ne obliviscaris legis meae, et praeccepta mea cor tuum custodiat, 2. longitudo enim dierum, et annos vitae, et pacem apponent tibi. 3. Misericordia et veritas te non deserant, circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui : 4. et invenies gratiam, et disciplinam bonam coram Deo et hominibus. 5. Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, et ne inannaris prudentiae tuae. 6. In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos. 7. Ne sis sapiens apud teipsum : time Deum, et recede a malo : 8. sanitas quippe erit umbilico tuo, et irrigatio ossium tuorum. 9. Honora Dominum de tua substantia, et de primitiis omnium frugum tuarum da ei : 10. et implebuntur horrea tua saturitate, et vino torcularia tua redundabunt. 11. Disciplinam Domini, fili mi, ne abieceris : nec deficias cum ab eo corripis : 12. quem enim diligit Dominus, corripit : et quasi pater in filio complaceat sibi. 13. Beatus homo, qui invenit sapientiam, et qui alluit prudentia : 14. melior est acquisitio ejus negotiatione argenti, et auri primi et purissimi fructus ejus : 15. pretiosior est cunctis opibus : et omnia, quae desiderantur, huic non valent comparari. 16. Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiae, et gloria. 17. Via ejus via pulchra, et omnes semitae illius pacificae. 18. Lignum vitae est vitae, qui apprehenderit eam : et qui tenuerit eam, beatus. 19. Dominus sapientiam fundavit terram, stabilivit caelos prudentia. 20. Sapientia illius eruperunt abyssi, et nubes rore condescunt. 21. Fili mi, ne effluant haec ab oculis tuis : Custodi legem atque consilium :